

מכתבי זעקה של הלל זיידמן ממחנה ויטל

במילים "מכתב מחבר" הגדיר בנימין מינץ (B. Mintz) - חבר ב"פועלי אגודת ישראל" שהייתה תנועת בת של "אגודת ישראל" (להלן: אגו") וחבר בנשיאות ועד ההצלה היישובי - את המכתב ששלח אליו הלל זיידמן (H. Seidmann) ב- 26 ליוני 1944 ממחנה ויטל (Vittel) אשר בצרפת הכבושה.¹ זיידמן, חוקר וסופר, היה איש אגו" בווארשה. בתקופת הגטו ניהל את ארכיון הקהילה ועמד בקשר קבוע עם פעיל ההצלה של אגו" בשוויץ, חיים ישראל אייז (C.I. Eiss) ועם עוזרו-שותפו הרב ד"ר שאול ויינגורט (S. Weingort).² קשר זה נועד להציל רבים מתושבי הגטו בעזרת דרכונים שהונפקו על ידי קונסולים של מדינות דרום-אמריקניות שישבו בברן.³ המאשרים בגטו שזכו לקבל דרכיה ניצלו (בדרך כלל באופן זמני) מגירוש למחנות ההשמדה. רובם נאסרו לזמן מה בבית הסוהר "פביאק" ונשלחו במהלך חורף 1943 למחנה ויטל. בין הנשלחים היה גם זיידמן שנשא את דרכו של יהושע אייזנצווייג (Szyja Eisenzweig) המנוח והחזיק בזהות זו בעת שנעצר בווארשה, בזמן שילוחו לויטל ובכל תקופת מאסרו שם.⁴ בחודשים הראשונים לשהותם של בעלי הדרכונים הזרים בוויטל הם חיו בתנאים טובים יחסית. הגרמנים אפשרו להם לשלוח מכתבים לקרוביהם בחו"ל.⁵ לאחר כמה חודשים התגנב ללב האסירים בוויטל החשד כי גם הם נמצאים בסכנה והם כתבו על כך החוצה והזעיקו את קרוביהם וידידיהם. בוויטל המשיך זיידמן את פעילותו בעניין ההצלה אותה החל בגטו וארשה והזעיק ללא לאות את

¹ מינץ, "מכתב מחבר", בתוך - **למחשבה ולבעיית הזמן**, תמוז, תש"ד, עמ' 16.

² אייז, יליד גליציה שחי בציריך, היה ציר בקונגרס הציוני הראשון ובנשיאות הוועידה הראשונה של תנועת "המזרחי". לימים עזב את התנועה הציונית ונמנה עם מייסדיה של אגו". פעילותו בסיוע ליהודים החלה כבר בשנות השלושים לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה. משפרצה מלחמת העולם השנייה עזב בהדרגה את עסקיו הפרטיים והקדיש את זמנו ובהתנדבות להצלת יהודים מן הגהנום הנאצי. בפעילות זו ייצג את הוועד הפועל העולמי של אגו" והוכר כפעיל הצלה גם ע"י הסוכנות היהודית. הוא נפטר בעיצומה של עבודת ההצלה בנובמבר 1943.

ויינגורט, תלמיד חכם צעיר ונמרץ שנוולד בפולין וקיבל את חינוכו התורני והמדעי בגרמניה. הוא הגיע לשוויץ כפליט ערב המלחמה ונשא לאשה את בתו של הרב אליהו בוצ'קו ממונטרי, שהיה איש אגו" ופעל בהגשת סיוע לפליטים היהודים שהגיעו לשוויץ. ויינגורט פעל כעוזרו-שותפו הבכיר של אייז והיה המוציא לפועל של תוכניות הצלה, הנפקת דרכונים ומשלוח מכתבים. לצדם עבדו עוד כמה עוזרים.

ויינגורט נספה בתאונת דרכים בשוויץ לאחר המלחמה. ראו: חיים שלם, **אגודת ישראל בארץ ישראל נוכח השואה 1942-1945**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ד, פרק שישי. (להלן: שלם, **אגו"**).

³ ברוב המסמכים מופיע המילה דרכיה או דרכיות. על פרשת הדרכונים ראו למשל: נתן עק, "נסיונות הצלה ע"י דרכונים ותעודות אזרחות של ארצות אמריקה הלטינית", בתוך **יד ושם – קובץ מחקרים**, כרך א' (תשי"ז), עמ' 99-106. (להלן: עק, **ניסיונות**).

⁴ בזכות מעמדו הגבוה בקהילה הייתה לזיידמן גישה לדואר שהגיע לתושבי הגטו. כשמצא את דרכו של יהושע אייזנצווייג לקח אותו לעצמו. אייזנצווייג עצמו נסע לבקר את הוריו בלובלין בקיץ 1942. לאחר זמן מה נתפס ונשלח למחנה בלז'ץ. הדבר התחוויר למשפחתו לאחר שמשפחתו הוציאה כספים רבים בניסיונות לאתרו ולאחר שהגיעו עדויות לווארשה כי בלז'ץ היה מחנה השמדה. בינתיים שלח אלי שטרנבוך (אחיו של יצחק ובעלה לעתיד של גוטה (Guta), בתו של אייזנצווייג) דרכונים למשפחת אייזנצווייג.

במחנה ויטל התגורר זיידמן לבדו בחדר אחד כשהוא מציג עצמו כל הזמן כלפי הגרמנים כיהושע אייזנצווייג, ואילו בחדר סמוך התגוררו גינא (Gina) ובתה גוטה, "אשתו" ו"בתו" של זיידמן. על כל אלה: **ריאיון** שלי עם גוטה שטרנבוך (אייזנצווייג), 26 באוגוסט 1998 (שמור ביד).

⁵ באוסף הפרטי של משפחת ויינגורט שמורים מכתבים רבים שהגיעו אליו מאסירי ויטל, ובכלל זה מקרובי משפחתו שהיו שם. מכתבים רבים מעידים על מצב רוחם הטוב בחודשים הראשונים שלאחר בואם. ראו: ליאון (Leon) ויינגורט (אחיו) שאול ויינגורט, 26 בינואר 1943, אוסף ויינגורט; מאטה (Mathilda) ויינגורט (בנה) ש' ויינגורט, 25 ביולי 1943, שם.

פעילי ההצלה השונים.⁶ גם בקרב אסירי ויטל נתפס זיידמן כאדם שזעק באופן תמידי להצלת שרידי יהדות וארשה ויותר מאוחר להצלת היהודים בוויטל. באחד המכתבים מוויטל המריץ הרב חיים לייבוש ברגלס (C. Leibush Berglas) את הרב אליהו בוצ'קו (E. Botschko) ממונטרי (Montreux) לפעול למען הצלת רבני וארשה (מארס 1943). הוא הזכיר לו כי זיידמן פעל רבות למענם בהיותו בווארשה והמשיך בכך מוויטל. בסוף מכתבו של ברגלס הוסיף זיידמן:

נא לזכור את הפקוח נפש. גם ה' זיידמן תומך מצדו בבקשה דלעיל [בעניין הצלת רבני וארשה] ובדעה שרצוי שתזכירו לידידנו את דבר אסתר מתוך המגילה IV.14, כדי לשים על ליבה את חובתה לעלמה שארית הפליטה, על מנת שהחבילות [הדרכונים] יגיעו במהירות הרבה ביותר. (Erinnern sich auch an H. Pikuach Nefesch. Auch H. Seidmann unterstützt seinerseits die obige Bitte u. meint, (dass Sie Sollen unseren Freunden die Worte Esters – aus Megilah d. 14. IV, in Erinnerung bringen המכתב נכתב כעשרה ימים לפני פורים, ודברי מרדכי לאסתר "כי אם החרש תחרישי בעת הזאת, רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, ואת ובית אביך תאבדו" אמורים היו לדרבן את פעילי ההצלה. ההקבלה שעשה זיידמן בין ערב פורענות בווארשה (הבירה) לבין ערב פורענות בשושן (הבירה) מתבקשת מאליה.⁷

בניסיונות ההצלה של אסירי ויטל היו קשורים גופים ואנשים רבים, ובלטו בהם פעילי ההצלה של אגו"י או המקורבים אליה בשוויץ: אייס (עד פטירתו בנובמבר 1943), ויינגורט, וארגון היג'פס (HIJEFS – Hilfsverein fuer Juedische Flüchtlinge in Shanghai) (I. Sternbuch).⁸ ניסיונות ההצלה נעשו באופן מתמשך מסוף 1943 עת הורע מצבם במחנה ועד קיץ 1944 עת הוברר באופן סופי גורלם הטראגי של רוב האסירים.⁹ באפריל ובמאי 1944 נשלחו 225 בעלי דרכונים דרום-אמריקנים מוויטל לדרנסי (Drancy) שליד פריז ומשם נשלחו לאושוויץ-בירקנאו ונספו שם. זיידמן ועוד קבוצה קטנה של אסירים הצליחו לחמוק משני משלוחים אלה.¹⁰ מיד לאחר ששרד זיידמן את המשלוחים האלה, הצליח להבריח לחו"ל מספר מכתבים נרגשים של זעקת "הצילו", וביניהם כמה

⁶ זיידמן הציף את אייז במכתביו מוויטל עד שאייז כתב לווינגורט כי "רואה אני שבויטל אין לו למד זיידמן מה לעשות הרבה, כי אם להרבות במכתבים וללייעץ אותי עצות טובות". אייז לווינגורט, 22 ביולי 1943 ו – 25 ביולי 1943, אוסף ויינגורט, המכון לחקר השואה ע"ש פינקלר, אוניברסיטת בר-אילן, E - W 578.

⁷ הרב ברגלס היה תלמיד חכם ועילוי מבוגרי ישיבת "חכמי לובלין" ומצעירי אגו"י. היה נשוי לבת-דודה של פעיל ההצלה ויינגורט. המכתב הופנה לרב בוצ'קו שהיה חמיו של ויינגורט ופעל אף הוא בענייני עזרה והצלה. ראו: ברגלס לבוצ'קו, 10 למארס 1943, אוסף ויינגורט (פרטי).

⁸ על הארגון ראו: Dawid Kranzler & Joseph Friedenson, **Heroine of Rescue**, Mesorah Publications, New-York, 1984, pp. 44-47.

⁹ על פרשת ויטל ראו: ברנרד וטרשטיין, **בריטניה ויהודי אירופה 1945-1939**, עם עובד, תל-אביב, 1982, עמ' 193-191; שלם, אגו"י, בפרק על ויטל.

¹⁰ בזמן הגירוש הראשון התחבאו ארבעה אנשים בתוך תנור גדול שהיה באחד המרתפים במחנה ושימש בעבר כמאפיה. הארבעה היו זיידמן, גינא אייזנצווייג ובתה גוטה ועוד בחורה שגוטה לא יכולה להיזכר בשמה. הגרמנים נכנסו למרתף וחיפשו את הארבעה בעזרת פנסים ולא מצאום. ראו: **ריאיון** עם גוטה, שם. אישור לסיפור המיוחד הזה מצאתי בעדותה של פולניה בשם אנא הרצוג שהייתה אסירה בוויטל. לדבריה, זיידנר (Zeidner, צריך להיות כמובן זיידמן) ואייזנצווייג התחבאו בתנור במאפיה. ראו: **עדות**, Anna Herzog, איו"ש, 031 667, 11.6.57 (ראיינה: Helena Szereszewska). בגירוש השני שהתה גוטה כחולה בבית חולים במחנה וכך ניצלה. על סיפור ההצלה הזה כתב זיידמן לעו"ד מתיו מילר (איש אגו"י בצרפת שהגיע כפליט לשוויץ ועזר לאייז בפעילות ההצלה) לאחר ששוחרר מוויטל. זיידמן כתב כי הוא נשאר 24 שעות בתנור "ואז חנוק למחצה, הובלתי לבי"ח של המחנה... הרופאים הצרפתים שעבדו בבי"ח הכריזו עלי כבלתי כשר להובלה [למשלוח לדרנסי]". ראו: זיידמן למילר, 16 בנובמבר, 1944, בתוך **מתיו ואליס מילר – זכרונות ועדויות**, הוצאת המשפחה, ירושלים, 1991, עמ' 110.

הגיעו לארץ. כשקיבל מינץ את המכתב מזיידמן החליט לפרסמו בעיתון פנימי של חברי "פועלי אגודת ישראל" שנקרא: בתוך. מינץ ערך את המכתב מחדש, קיצר אותו באופן משמעותי והשמיט פרטים, שמות (כולל שם הכותב) ומספרי המגורשים, כשהוא שומר על אופיו המקורי. בזמן פרסומו של המכתב לא היה ידוע גורלם של הנשלחים מוויטל ושמעות רבות הופרחו באוויר. מינץ שיבץ את מכתב הזעקה (האנונימי, הערוך והמקוצר) בתוך העיתון במסגרת פעולות ומאמרי הזעקה הרבים בהם היה קשור. עם זאת שמר מינץ על זהירות המתחייבת באותה עת בפרסום המכתב. מהשוואת המכתב המקורי של זיידמן והמכתב שפרסם מינץ עולה עד כמה פירט והרחיב זיידמן בעוד שמינץ צמצם והשמיט. לפני שנציג את ההשוואה בין המכתבים, ראוי להאיר על מכתביו הנוספים של זיידמן מוויטל.

באוסף מינץ בו מצאתי את המכתב למינץ קיימים מכתבים נוספים: הראשון, מכתב (פתק) שכתב זיידמן באותו יום לאחיו ליאון (Leon) זיידמן שהתגורר בתל-אביב. מכתב זה קצר מהמכתב למינץ אבל דומה לו. השני, העתק מכתבו של יחיאל שוורצברט (Chiel Schwarzbart) מוויטל לפרופ' אליעזר ריגר (E. Rigger) בארץ ישראל שלושה ימים מאוחר יותר. גם מכתב זה דומה מאד למכתב למינץ ונכתב על ידי זיידמן (העתק נמצא גם בארכיון הציוני המרכזי).¹¹ לקבוצת מכתבים זו מוויטל יש לשייך גם את מכתבו המוקדם של זיידמן לרב יצחק מאיר לוין ולרב שלמה דוד כהנא מינואר 1944 (המצוי בארכיון בית לוחמי הגטאות), שהינו בעל אותם מאפיינים סגנוניים.¹² בכל ארבעת המכתבים הנ"ל חוזרים

¹¹ ריגר היה גיסו של ד"ר יצחק איגנצי שוורצברט (I. Ignacy Schhhwarzbart) שהיה קרוב משפחתו של הכותב יחיאל שוורצברט. יצחק שוורצברט אף פנה לסוכנות היהודית בלונדון וביקש שיקצו סרטיפיקטים לא"י עבור קרובו יחיאל שהיה בוויטל. ראו: יצחק שוורצברט ליוסף לינטון (Linton), מזכירה של ההנהלה הציונית בלונדון, 11 באפריל 1944, איו"ש, תיקי שוורצברט, M2 / 395. ריגר ניהל את בית ספר התיכון "יבנה" בלודז' והיה פעיל ציבורי וציוני חשוב בפולין. בשנת 1920 השתתף בוועידה של ההסתדרות הציונית בלונדון כנציג ציוני פולין. בשנת 1921 עלה לארץ ושימש בין השאר כחבר אסיפת הנבחרים השנייה של היישוב וכציר לקונגרס הציוני בבזל בשנת 1927. שימש כמרצה באוניברסיטה העברית ותפקידו האחרון היה מנכ"ל משרד החינוך. על ריגר ראו: לזכרו של פרופ' אליעזר ריגר ז"ל, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשי"ד, עמ' 19.

מהשוואת המכתב של יחיאל שוורצברט למכתבי זיידמן עולה בבירור כי הכותב או המכתב שלו היה זיידמן. סגנון המכתב הוא בבירור של זיידמן וגם שמות האישים, שהתבקשו לפעול למען אסירי ויטל, מצויים במכתבי זיידמן. ראו: יחיאל שוורצברט לריגר, 29 ביוני 1944, אוסף מינץ וכן בארכיון הציוני (להלן: אצ"מ), S 26\ 1232. זיידמן שהיה פעיל בשליחת מכתבי זעקה מוויטל עשה זאת כמה פעמים. בידי מכתב של גוטה שטרנבוך (אייזנצווייג) שכתבה לאלי שטרנבוך ובו זעקה להצלה. כאשר הראיתי לגוטה את צילום מכתבה, אמרה לי כי זיידמן כתב את המכתב, אומנם על דעתה. ראו: ג' אייזנצווייג לא' שטרנבוך, 23 ביוני 1943, אוסף ויינגרט; כן ראו: זיידמן ללוין ולכהנא, בלה"ג, שבסופו הוסיפה גוטה אייזנצווייג כמה מילים.

¹² על המכתב ראו: צבי בכרך, "אלה דברי האחרונים", מכתבים אחרונים מן השואה, יד ושם, ירושלים, תשס"ג, עמ' 35, 144-145. (להלן: בכרך, אלה דברי). בכרך לא פענח את שם הכותב ואת שם בתו המופיעים במכתב. ברם, הכותב הוא הלל זיידמן. בגוף המכתב מזכיר הכותב את בתו גיטלה (Gitale) מרים. ואילו הבת כותבת כי "הוא שכותב מעבר לדף – זה אבא". ראוי להדגיש באופן ברור כי אין המדובר כאן באב ובבתו. הכותב הוא ה"אבא" הלל זיידמן, ו"בתו" היא גוטה שטרנבוך לבית אייזנצווייג (ראו לעיל הערות 4 ו-10). במכתב המצוטט ע"י בכרך יש את כל המרכיבים המופיעים במכתבים בהם דן מאמרי זה והוא בעל אותו סגנון ממש. זיידמן שלח את המכתב לשמואל הורוביץ בתל-אביב שם גר אחיו ליאון (ראו: זיידמן לגודמן, 13 באוקטובר 1944, ארכיון יד ושם (להלן: איו"ש), תיקי שוורצברט, M 2 - 395), כדי שאחיו יעבירו לרב יצחק מאיר לוין יו"ר אגוד"י העולמית ולרב שלמה דוד כהנא שהיה רב העתיקה בירושלים באותו זמן (להלן יורחב על שני אישים אלה). במכתב מצוינות גם כתובותיהם של שני רבנים אלה. זיידמן הרגיש צורך לדווח להם על הנעשה בווארשה ובוויטל (משם כתב את מכתבו!) בנמקו: "הרי מזכירכם הייתי". שני הרבנים הנ"ל עזבו את וארשה באותו זמן אפריל מאי 1940 והיכרות ביניהם ובין זיידמן הייתה הדוקה. בכרך כתב כי המכתב נכתב בווארשה בשנת 1943. הדבר אינו נכון כלל ועיקר. זיידמן הגיע לוויטל בשבט תש"ג (ינואר 1943). הוא תאר במכתב את הקורות בווארשה במרד שהיה באפריל 1943 ע"פ

אותם מוטיבים של: קריאה "הצילו"; של זירוז לפעול "במהירות"; ושל אזכור כי השרידים שנשארו בוויטל הם "שארית דשארית [של שארית] הפליטה". עם זאת, מתברר כי סגנונו זה של זיידמן עוצב בוויטל חודשים רבים לפני מכתבים אלה, דהיינו זמן רב לפני המשלוחים מוויטל, אבל בזמן שחשש כבד לגורל האסירים כבר היה מנת חלקו של זיידמן. בדצמבר 1943 הוא כתב לפעיל ההצלה ולנציג הקונגרס היהודי העולמי בז'נבה ד"ר אברהם זילברשיין (A. Silberschein) כי

"אנחנו בסכנה גדולה! החישו מפלט והצלה! אל תחמיצו אף רגע... עשו כל מה שבידכם... להציל את שארית דשארית הפליטה! את המעט מזעיר. יהיה זה עוון פלילי, אם אף עתה, בעלי השפעה לא יעשו כל מה שאפשר ויותר".¹³

ובינואר 1944 הוא כתב מכתב דומה להפליא בסגנונו לרב לוין ולרב כהנא ובו הדגיש כי אנחנו בסכנה גדולה, סכנת מוות. והלוואי שלא [ת]תחיבו עגלה ערופה גם עלינו, ולא תאמרו: אבל אשמים אנחנו ... אל תחמיצו השעה. כי כל יום ויום הסכנה גדולה. הצילו שארית הפליטה, הצילו! מהר בלי הזנחה.¹⁴

המשותף לכל המכתבים הנ"ל היא העובדה שהם הוברחו מוויטל וכוללים בתוכם קריאה וזעקת "הצילו".

לעומת כל המכתבים האלה יש בידינו שני מכתבים שכתב זיידמן בגרמנית ושעברו את הצנזורה הגרמנית. בראשון מביניהם שנכתב בין שני הגירוסים מוויטל, כתב זיידמן לוויינגורט, מבית החולים בוויטל בו אושפז, כי הגרמנים מסופקים באותנטיות הניירות והדרכונים ולכן יש לפנות דחוף לקונסוליות הדרום-אמריקניות כדי שיאמתו את הניירות, וכן יש לפנות למשרד הארצישראלי בז'נבה כדי לזרז את אישורם של הסרטיפיקטים על-ידי ממשלת בריטניה ומשלוחם לאסירי ויטל כדי שיוכלו להיכלל בעסקת חליפין.¹⁵ במכתב יש אלמנט של מהירות ודחיפות לפעולה, אבל זה עבר את הצנזורה הגרמנית כחלק מההטעיה שלפיה הגרמנים "שיתפו פעולה" לקדם עסקה כזו. בינתיים התרחש הגירוש השני, וזיידמן כתב מיד לאחריו ליוסף אייס (שניסה לפעול בעייני הצלה בשוויץ במקומו של אביו חיים ישראל שנפטר), על חוסר סבלנותו ועל ציפייתו הממושכת לתשובה על שאלותיו.¹⁶ לכאורה, שני המכתבים אינם מעידים על סערת נפש של זיידמן כפי שהדבר בא לידי ביטוי מפורש במכתבים שהבריא ושכתבם בעברית. עם זאת, ברור מכל מכתביו האחרים בעברית כי גם בעת כתיבת שני מכתביו בגרמנית היה נתון בסערת נפש, אבל שלט ברוחו ובכתיבתו.¹⁷

עדויות של ניצולים מווארשה שהגיעו לוויטל במאי 1943. את כל זאת הוא כתב בשבט תש"ד (ינואר 1944). מובן כי לא יכול היה לכתוב בשבט תש"ג על המרד שעוד לא בא לעולם.

המכתב שציטט בכרך נמצא בארכיון בית לוחמי הגטאות ומספרו M VII 3608. אני מודה ליוסף שביט על שהואיל להעביר אלי את צילום המכתב. להלן יצויין המכתב: זיידמן ללוין ולכהנא, בלה"ג.

¹³ זיידמן לזילברשיין, 9 לדצמבר 1943, איר"ש, תיקי זילברשיין, M 20\ 161. ד"ר אברהם זילברשיין היה נציג האיחוד העולמי של "פועלי ציון" וכן נציג של הפדרציה של יהודי פולין ואחד מראשי המשרד של הקונגרס היהודי העולמי בג'נבה. הפעילים החרדים שעסקו רבות בהשגת דרכונים, היו בקשר טוב עם זילברשיין.

¹⁴ זיידמן ללוין ולכהנא, בלה"ג.

¹⁵ זיידמן לוויינגורט, 1 במאי 1944, אוסף ויינגורט, המכון לחקר השואה ע"ש פינקלר, אוניברסיטת בר-אילן.

E - W, מס' 565.

¹⁶ זיידמן ליוסף אייז, 30 במאי 1944, אוסף אייז (פרטי), תיק מס' 68.

¹⁷ על הפחד מגירוש אותו חוו זיידמן וגוטה אייזנצווייג ועל השליטה העצמית של זיידמן, ראו: **ריאיון** עם גוטה ש.ס.

במסגרת ההשוואה בין המכתב שקיבל מינץ מזיידמן ובין המכתב שפרסם מינץ בפומבי, נקטתי בטכניקה של גופן שווה (אותיות אלכסוניות) לקטעי מכתב זהים. תעתיקי המכתבים (המקורי והמודפס) הם מדויקים (כולל צורת כתיבת התאריכים), מלבד שינויים קלים ביותר בתעתיק המכתב המקורי המתחייבים מהכוונה לתת לקורא לרוץ בו (כגון: במקום שכתוב פרופ. נכתב פרופ). לפני המכתבים הבאתי את הקדמתו של מינץ לפרסום המכתב כפי שנדפסה בעיתון בתוך.

מכתב מחבר

הוא נשלח לפני זמן קצר מאי-שם באירופה הכבושה. שם היו מרוכזים כמה מאות מידידינו הטובים והיקרים,¹⁸ שרידי יהדות פולין. עמלנו להצילם ולא הצלחנו.¹⁹ מן השמים לא עזרו וגזר הדין האיום הוצא לפועל: גורשו כולם ל"כיוון בלתי ידוע".²⁰ רק אחדים נשארו, מי יודע כמה זמן עוד, ועיניהם תלויות אלינו.

הנייר הוא לבן, פשוט. האותיות פשוטות. וגם הדיו בהן נכתבו היא כחולה פשוטה.²¹ אולם מה רועדת היד. מה פועם הלב. טבול כולו בדם-תמצית של חבר יקר, חביב וטוב.²² המכתב הגיע אלינו באורח פלא.²³ אנו מפרסמים אותו כאן, כמובן, בהשמטות גדולות. ב. מ. [בנימין מינץ]

¹⁸ בוויטל רוכזו כ- 60 מבני משפחות וייגורט ושטרנבוך על סעיפיהם השונים יחד עם רבנים ופעילי אגו"י שהיו מקורבים לאגו"י, לרב י"מ לוין ולפעילים אחרים של התנועה. ראו: קלארמן (Klarman) למינץ, 22.10.43, אוסף מינץ. ברם, מינץ כלל במשפט "מאות מידידינו הטובים והיקרים" גם אישים אחרים, מפולין בכלל ומגטו וארשה בפרט, שזכו לדרכון והגיעו לוויטל, כמו: יצחק קצנלסון (Katznelson), נתן עק (Eck) ועוד רבים אחרים. בסך הכל היו בוויטל כ- 250 אסירים בעלי דרכונים דרום-אמריקנים.

¹⁹ על פעילותם של אנשי אגו"י בשוויץ ובא"י להצלת אסירי ויטל לפני גירושם מוויטל ולאחריו, ראו: שלם, **אגו"י**, פרשת ויטל (סוף פרק שישי). מלבד פעילי אגו"י שפעלו להצלת אסירי ויטל, התנהלו ניסיונות הצלה נרחבות בעניין זה על ידי פעילים שונים כמו ריכרד ליכטהיים (Richard Lichtheim), זילברשיין ועוד. ראו: איו"ש, תיקי זילברשיין, M 20 \ 70.

²⁰ מינץ כמו שאר פעילי ההצלה בכל מקום שהוא, לא ידע ביולי 1944 (זמן פרסום המכתב של זיידמן ע"י מינץ) על גורלם של הנשלחים מוויטל. ראו: הרמן לנדאו (Herman Landau מזכ"ל היג'רס) לרב לוין, 11 ביולי 1944, ארכיון הוועד הפועל העולמי של אגו"י (להלן: אי"ע), 17 / ה'. אולם ברור כי מינץ, כמו אחרים, הבין שהנשלחים כבר לא בחיים. ביולי 1944 כבר לא היה מקום לאשליות. הדבר מרומז בדברי מינץ: "גזר דין הוצא לפועל", ו"כיוון בלתי ידוע".

²¹ הדיו הכחולה אכן בולטת על הנייר הלבן שמתחיל להצהיב.

²² הערכה הדדית עמוקה הייתה קיימת בין מינץ לזיידמן. מינץ כתב דברי הערכה חמים ביותר על יומן הגטו שפרסם זיידמן בהמשכים בעיתון "הבקר" בקיץ 1945. (יומן זה קדם לספר שהוציא זיידמן: **יומן גיטו וארשה**, אומה ומולדת, תל-אביב תש"ו). זיידמן, שחי בפריז לאחר שחרורו מוויטל, התרגש מדברי ההערכה של ידידו מינץ וכתב לו: "ידידי וחברי היקר והחביב...אני מביע לך את תודתי החמה בעד הדברים הטובים שהענקת אותי [לי]...ובפרט בעד מאמריך האחרון בשם 'היהדות החרדית וההתקוממות בורשה'. ראו: ב' מינץ, "השתתפות היהדות החרדית במרד גיטו וורשה", **שערים**, מיום 11 באוקטובר 1945; זיידמן למינץ, 25 באוקטובר 1945, אוסף מינץ.

²³ כתיבת המכתבים של אסירי ויטל (שעברו צנזורה) פסקה מהרגע שבודדו אותם לפני שילוחם מזרחה. מכאן ואילך הוברחו מכתבים בדרכים שונות. זיידמן הבריח מכתב גם להארי גודמן (Harry Goodman המזכיר המדיני של אגו"י העולמית ויו"ר אגו"י בבריטניה) ללונדון. מכתב זה היה דומה מאד למכתב שכתב למינץ. על הברחת מכתב זה יש לנו מידע ויתכן כי המכתב לארץ הוברח באותה דרך: קרנצלר סבור כי המכתב לגודמן הועבר על ידי קצין בריטי בשם ראנד (Rand) שהוחלף במסגרת החילופין של אזרחים בריטיים. לדבריו נשא ראנד את המכתב (בעברית) בכיס הפנימי של מעילו ומסרו לגודמן לפי הכתובת שהייתה רשומה עליו. מאיר סומפולינסקי טוען כי ויקטור (Victor) גודמן, בנו של הארי, אמר לו כי זיידמן כתב את המכתב על הבטנה של מעילו של המברח. ראו: Dawid Kranzler, **Thy Brother's Blood - The Orthodox Jewish response during the Holocaust**, New York, Mesorah Publications, 1987, p. 173. Meier Sompolsky, **Britain and the Holocaust**, Brighton, Sussex Academic Press, 1999, pp. 189-191.

ב"ה ג' חוקת תש"ד.

ב"ה ג' חוקת תש"ד 26.6.44

"ואמלטה אני לבדי להגיד לך (איוב א)."

ואמלטה אני לבדי להגיד לך (איוב א).²⁴

אנחנו כאן בכל רגע בסכנת מוות ע"י

אנחנו בסכנת מוות. נשלחו מכאן לאבדון או

עינויים קשים! היו כאן... יהודים פולנים

לעבודה קשה כמעט כל שארית הפליטה

תשלחו ביום... לאבדון או לעבודה קשה.

מהיהדות הפולנית כערך 225 איש, זקנים

כמעט כל שארית הפליטה מהיהדות

אנשים ונשים וטף (אזרחי אמריקה הדרומית

הפולנית! זקנים, אנשים ונשים וטף. נשלחו

והמרכזית דרכיות קונסולרית). שלחו ביום

ל... אשר שם מאספים את כל היהודים

18.4.44 וביום 16.5.44 לדראנסי אשר מאספים

לשלחם לכליה. נשארנו כאן לע"ע רק

שם כל היהודים לשלחם לכלי.²⁵ נשארנו כאן לע"ע²⁶

...ואנחנו בסכנת מוות. חיינו תלויים

רק החולאים הקשים לערך 25 איש.²⁷ לע"ע אנו כאן

לנו מנגד. אנו פונים אליכם, אל... הצילו!

בתור חולאים: אני ואשתי ובתי.²⁸ פרטי לידה: אני

הצילו את שארית הפליטה של היהדות

יהושע אייזענצווייג. נולדתי במיעוכב²⁹ 12.1.95.

הפולנית! החישו את מעשיכם! אל תחמיצו

אשתי גינא נולדה בורשה 19.7.98. בתי גיטלה

את השעה! הזמן קצר! עשו הכל במהירות

מרים נולדה בורשה 22.9.1917. קבלנו הודעות

גדולה! נמצאים כאן... בין הנשלחים היו...

מהמשרד הארצי-ישראלי בגנף³⁰ שנמצאים אנו על

מה עליכם לעשות? השתדלו בכל המרץ

רשימת הוועטעראנים. צאניד³¹ לחליפה לא"י. אבל

²⁴ זיידמן שם עצמו כשליח שבא לציבור הרחב ובפיו בשורות איוב כפי שבישר השליח לאיוב על האסונות שפקדו את ביתו. כך נפתח גם מכתבו של זיידמן ללוין ולכהנא, בלה"ג: "ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך... נשארתי בודד ומשוכל מביתי, אבי, משפחתי, מקהלתי, מידידי". סגנון פתיחה זה של זיידמן נשאר גם כחצי שנה לאחר שחרורו מוויטל בעת ישיבתו בפריס. אז כתב לאגו"י בירושלים: "ואמלטה אני לבדי להגיד לכם. נמצא אני כאן בדד וגלמוד. יחידי הנמלט מכל משפחתי, בית אבי, ידידי ועמי". הרגשת הבדידות לא עזבה את זיידמן גם לאחר שחרורו ואולי אף העצימה. את מכתבו מפריס ראו: זיידמן לוועד המרכזי של אגו"י י-ם, 13 במארס 1945, ארכיון אגו"י העולמית (להלן: אי"ע), 17 / ז'.

²⁵ פרוש: לכליה. יש יהודים דתיים וחרדים המקפידים לא לכתוב ברצף את האותיות "יוד" ו"הא" היוצרות יחדיו את שמו המפורש של בורא עולם.

²⁶ פרוש: לעת עתה.

²⁷ המידע שהיה בידי זיידמן או בידי פעילי ההצלה, ביחס למספר האנשים שנשארו לאחר שני הגירושים, השתנה מפעם לפעם. במכתב לאחיו כתב זיידמן כי נותרו 35 חולים. מספר זה מופיע גם במכתבו של יחיאל שוורצברט לריגר (ראו לעיל). בתיקי זילברשיין נמצאת רשימה מ-6 ביולי 1944 ובה 28 איש. ראו: אי"ש, 16 - M20. בתיקי יצחק שוורצברט נמצא מכתב מ-28 באוגוסט 1944 ובו רשימה שמית של 32 אנשים שנמצאו בוויטל ב-23 ביולי 1944. ראו: פ' ליכטנשטיין (F. Lichtenstein) ליצחק שוורצברט, 28 באוגוסט 1944, אי"ש, תיקי שוורצברט, M2 - 395. עם זאת, חשוב לציין כי מספר האסירים ששרדו בזמן שחרור מחנה ויטל, על ידי בנות הברית בספטמבר 1944, היה 14. נראה כי השאר הועברו למקומות אחרים. על כך ועל הרשימה השמית של ה-14 ראו:

Hillel Zeidman, Memorandum concerning deportation of Jews from Vittel in April and May 1944, 20 September 1944, אי"ש, תיקי שוורצברט, M-2 395. (להלן: Zeidman, Memorandum). זיידמן כתב את התזכיר ימים ספורים לאחר ששוחרר ע"י בנות הברית ממחנה ויטל; כן ראו: מקקלנד (Roswell McClelland) עוזר מיוחד של מזכיר המדינה של ארה"ב בשגרירות בברן) ליצחק שטרנבוך, 18 באוגוסט 1944, גנזך קידוש השם, (להלן: גקדה"ש), תיק שטרנבוך מס' 2.

²⁸ לאחר שזיידמן אימץ לעצמו את השם אייזנצווייג, נהפך שם זה למילת קוד. בארץ וגם בקושטא הכירו את המושג הזה: באחד ממכתביו כתב מינץ ליעקב גריפל (I. Griffel) נציג הוועד הפועל של אגו"י במשלחת ההצלה בקושטא) כי "אנו יודעים שארלעאן (יהודה לייב אורליאן I. Leib Orlian) מראשי 'בית יעקב' בפולין ומנהל סמינר של רשת זו בווארשה, שקיבל דרכון בגטו וארשה) כבר אצל אייזנצווייג". מובן שמינץ רמז בכך שאורליאן נמצא בוויטל. ראו: מינץ לגריפל, 4 באוגוסט 1943, אוסף מינץ.

²⁹ Miechow עיר בדרום מערב פולין.

³⁰ זינבה.

ש...לע"ע אנו כאן. אולם העינינו שלנו
לא נגמרו עדיין אפילו כאן. **אולי זאת היא
הקריאה האחרונה! הצילו! הצילו!**

כל זמן שלא נתקבלה רשימת של הממשלה
בלונדון ע"י השוצמאכט - שווייצריה,³² אין לה
שום שוויה.³³ עשו כל מה שבידכם להציל אותנו
ממות בעינינו קשים השתדלו! (1) שממשלת
פרגבי מכירה בנו.³⁴ (2) שהממשלה האנגלית
תחליפה אותנו לא"י. נמצאת כאן בין אחרים מרת
פליציה Kon בתו של הפרופ' משה שור מורשה עם שלושת ילדיה.³⁵ אמה מ' תמר שור שהיתה כאן
אבדה עצמה לדעת ע"י סם בעת שרצו לשלחה מכאן לאבדון ביום 18.4.44.³⁶ להודיע לשני בני פרופ'
שור בתכניקום.³⁷ אבקש לדרוש מה' דר' יצחק ברויער,³⁸ 'מ' לעווין,³⁹ דר' זנביל כהנא, הרב כהנא

³¹ וועטעראַנים (Veteran) פירושו חייל ותיק ומשוחזר בעל זכויות. הסוכנות היהודית פעלה להשגת סרטיפיקטים מיוחדים עבור ציונים ותיקים. צאַננד היא כנראה שיבוש של המילים בשפת היידיש "צו אנד" שפירושה על-מנת או כדי. הפעילות המגוונת של פעילי ההצלה החרדיים, ובמיוחד של שטרנבוך, הצליחה באופן זמני. הקונסוליה האמריקנית בברן הודיעה לשטרנבוך כי העבירה את רשימת אסירי ויטל ששלח להם לאגף ענייני החוץ במחלקת המדינה של השלטון הפדרלי השווייצרי. זה התבקש לברר אצל הגרמנים באיזו מידה טיפלו בבקשת ההגירה של אנשים אלה לא"י. מידע זה אושר ממחנה ויטל ע"י זיידמן שהודיע לגודמן בבריטניה כי בתחילת ינואר 1944 קיבלו כמה מאסירי המחנה הודעה שהם מועמדים להחלפה לא"י ע"י המשד הארצישראלי בג'נבה וב- 16 באפריל 1944 קיבלו זאת כול האסירים. ראו: ג'ורג' טייט (George Tait) המזכיר הראשון בקונסוליה האמריקנית בברן) לשטרנבוך, 19 באפריל 1944, גקדה"ש, שם; זיידמן לגודמן, 13 באוקטובר 1944, איו"ש, תיקי שוורצבארט, M2 - 395.

³² שוצמאכט Schuzmacht פירושה מעצמת הגנה והכוונה כאן לקונסול השווייצרי.
³³ למרות שכל האסירים קיבלו אישור ע"י המשד הארצישראלי, לא הועיל להם הדבר. ב- 20 במארס 1944 הועברו 240 מאסירים אלה למקום מבודד במחנה וגורשו כעבור זמן קצר. אישור הממשלה הבריטית להחלפה לא הגיע. ראו: Zeidman, Memorandum.

³⁴ ואכן 133 דרכונים שהחזיקו אסירי ויטל (במיוחד החרדים ואלה שהיו קשורים לאגו"י ולפעילי ההצלה שלה) היו של פרגוואי. פעילי ההצלה יצרו קשרים מיוחדים עם הקונסול שלה הוגלי (R. Hugly) בברן שהנפיק דרכונים רבים ליהודים בפולין ובמיוחד ליהודים בגטו וארשה. על פעילותו של הוגלי ראו: שלם, אגו"י, פרק שישי.

בראשית 1944 הכירה ממשלת פרגוואי בדרכונים של אסירי ויטל. ברם יתכן כי ידיעה זו לא התקבלה אצל שלטונות המחנה או שהגרמנים התעלמו ממנה. ראו: וסרשטיין, בריטניה, עמ' 192; בכל אופן, לאסירי המחנה נודע דבר האישור של ממשלת פרגוואי. מוויטל הגיע מכתב לוויינגורט ובו נכתב מתוך שמחה כי "פיוסי אברבנאל מתבצע על הצד הטוב ביותר" (Du siehst also, dass Abarbanells Versohnungen zum besten kommt). הכוונה הייתה כי ספרד שייצגה את מדינות דרום אמריקה בפני הגרמנים הודיעה על הכרתה של פרגוואי בדרכונים. ראו: שבתאי רפפורט (Szapsja Rapaport) לוויינגורט, 6.3.44, המכון לחקר השואה ע"ש פינקלד, אוניברסיטת בר-אילן, אוסף ויינגורט, מכתב מס' 513. מכל מקום, לאחר הגירושים סבר זיידמן כי ראוי ללחוץ על ממשלת פרגוואי. במכתב שהכתוב ליחיאל שוורצברט נכתב "וישילחו לנו שויצבריפע" Schutzbrreife, פירושו מכתב הגנה והכרה ממשלתית (בדרכונים).

הרב ש' רפפורט היה רב בפנינצ' Pinczow פולין והיה איש אגו"י. היה חמיו של הרב ברגלס ודודו של שאול ויינגורט. ראו: הלל זיידמן, אישים שהכרתי, מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ל, עמ' 450-456.

³⁵ הרב פרופ' משה שור (Schorr) היה מומחה גדול לאשורולוגיה ושימש כרב בבית הכנסת של הנאורים בווארשה. שימש גם כסנטור בבית המחוקקים הפולני. ראו: דוד פלינקר, "רבני וארשה", בתוך יצחק גרינבוים (עורך), אנציקלופדיה של גלויות, חברת אנציקלופדיה של גלויות בע"מ, ירושלים-תל-אביב, 1953, כרך א', עמ' 303.

³⁶ זיידמן סבר כי גב' שור עשתה זאת מתוך תקווה להציל את בתה ושלושת נכדיה. כן כתב כי פליציה קון (Felicia Kon) ראתה שקורבנה של אמה לא עזר, ולכן קפצה מחלון הקומה החמישית מתוך מחשבה שקורבנה שלה יציל את שלושת ילדיה הקטנים, אולם היא ניצלה. פליציה הביעה מחשבות אובדן עוד בהיותה בבית הסוהר בווארשה לפני גרושה לוויטל. אז אמרה כי היא מעדיפה לבלוע דעל אם ייגזר עליה להישלח למחנה ריכוז. ראו: מרי ברג, גטו ורשה, יומנה של מרי ברג, נ' טברסקי, תל-אביב, תש"ו, עמ' 177. פליציה ושלושת ילדיה שרדו את שני הגירושים ושם מופיע ברשימת השמות במכתבו של ליכטנשטיין מאוגוסט 1944 (לעיל) בעניין 32 הנשארים במחנה וגם בתוכר ויטל של זיידמן מספטמבר 1944 ברשימת 14 האחרונים ששוחזרו ע"י בנות הברית.

³⁷ תכניקום הוא הטכניון בחיפה. במכתב הדומה של שוורצברט לריגר כתוב "להודיע לאחיה בא"י".

מורשה,⁴⁰ להציל אותנו שארית זשארית הפליטה.⁴¹ גם לחפש אחרי הנשלחים ל Drancy. בין אלו המשורר יצחק קצנלסון,⁴² משפחת רפפורט⁴³ ופרענקל⁴⁴ בומינגער.⁴⁵ ועוד הרב רוטנבערג מאנטווערפן.⁴⁶ ומשפחת ווינגורט, דר' עק'⁴⁷ ועוד. אל תחמיצו את השעה. כל רגע אנו בסכנת מוות.

³⁸ הרב ד"ר יצחק ברויאר (I. Brayer) היה אחד מהאידיאולוגים החשובים של אגו"י והיה חבר בהנהלת הועד הפועל העולמי של התנועה.

³⁹ הרב יצחק מאיר לוי היה יו"ר הועד הפועל העולמי של אגו"י וחבר מטעם אגו"י בנשיאות ועד ההצלה היישובי יחד עם בנימין מינץ. חתנו של הרב לוי, שמחה רפפורט (אחיינו של הרב שבתאי רפפורט), היה בין העוזרים לזיידמן בגטו וארשה בתכתובות עם שוויץ להשגת הדרכונים. הוא עצמו נשלח לוויטל ומשם נשלח עם משפחתו הרחבה לבירקנאו.

באחד ממכתבי היג'פס לרב לוי כשגורלם של הנשלחים לא היה ידוע, פנה ה' לנדאו (מזכ"ל הארגון) ללוי והתחנן לפניו שיפעל למען הנשלחים אשר ביניהם נמצאים שארי בשרו של לוי. הרב לוי, שלא חדל לעסוק בענייני הצלה של הכלל תוך עיסוק בניסיונות לאתר ולהציל את בתו (אשת שמחה רפפורט) ושני בניהם וכן לאתר ולהציל את חתנו, ענה ללנדאו: "עשינו בעניין [ויטל] כל שבידי אנו, ונוכל לקבל על עצמנו אחריות בעיני א-לוקים ואדם" (Jedenfalls haben wir in dieser Angelegenheit alles nur menchenmögliche getan, können auch dafür vor G/tt und den Menschen die volle Verantwortung übernehmen.). ראו: לנדאו ללוי, 11 ביולי 1944, א"ע, 17 / ה'; לוי ללנדאו, 13 באוגוסט 1944, שם.

⁴⁰ ד"ר שמואל זנויל כהנא (S. Z. Kahana) היה מנהל רשת בתי ספר "יבנה" (בחסות "המזרחי") בפולין. עלה לארץ ב-1940. ראו: נתנאל קצבורג (עורך), **פדות, הצלה בימי השואה**, אוניברסיטת בר-אילן, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 42. היה חבר ב"נציגות יהדות פולין", גוף שהורכב מנציגי תנועות שונות יוצאי פולין ופעל גם בארץ למען יהדות פולין. הגוף הוקם לפני ועד ההצלה היישובי. אביו, הרב שלמה דוד כהנא עלה לארץ ב-1940 והיה רבה של ירושלים העתיקה עד נפילתה בתש"ח. פעל למען התרת עגונות והקים בלשכתו את "ועד רבני פולין לתקנת עגונות בירושלים" שבזכותו הותרו אלפי עגונות. ראו: א' פרבשטיין, **בסתור רעם**, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשס"ב, עמ' 315, 319. בתחילת יולי 1943 פנה ש"ז כהנא, בשמו של אביו הרב ש"ד כהנא, לאייז, פעיל ההצלה בשוויץ, כדי לדעת על גורלם של רבני וארשה אחר המרד. ראו: כהנא לאייז, 2 ביולי 1943, אוסף איז (פרטי), תיק 65.

⁴¹ במכתב לריגר מוזכרים שמות נוספים: "לנשיאי הסוכנות יצחק גרינבוים, שרטוק, ברל קצנלסון, י"מ לוי, ד"ר ברויער ועוד", כדי "שיפעלו אצל ראשי היהדות בא"י". זיידמן טעה כאן בכמה מן הפרטים: שרטוק (לימים שרת) וגרינבוים היו בהנהלת הסוכנות היהודית, הרב לוי ישב בנשיאות ועד ההצלה היישובי וברל וברויאר לא היו בגופים אלה.

⁴² פעילות הצלה ענפה ביותר נעשתה כדי להציל את המשורר יצחק קצנלסון ואת בנו אך הדבר לא הסתייע. עשרות מכתבים ומברקים בעניין מרוכזים באצ"מ, L.22 / 135.

⁴³ ממשפחת רפפורט מביליץ (Bielsko, פולין) הגיעו 54 איש לוויטל. כולם נספו בבירקנאו: משפחת הרב שבתאי רפפורט מפינצ'ב ורעייתו: בתו אלטה (Alte) ובעלה הרב ח"ל ברגלס. בתו הנוספת מאטה (Mate) ובעלה שאול וולף (Wolf). בתו הצעירה אסתר. בנו ישראל עם רעייתו (אחיינית של הרבי מאלכסנדר – Aleksandrow Lodzki). אחיו: יעקב רפפורט ומשפחתו. אחותו: מאטה עם בעלה אברהם ויינגורט (הוריו של שאול ויינגורט פעיל ההצלה) ובניהם ליאון ורוזי (Rosi). אחות נוספת: רוזה (Rosa) ובעלה נ' וולף. בני אחיו: יעקב רפפורט. שמחה רפפורט שהיה נשוי לבתו של הרב י"מ לוי (שנספתה עם שני בניה בווארשה). אהרון רפפורט ורעייתו רבקה אלטר (נכדתו של האדמו"ר מגור בתקופת השואה ובתו של האדמו"ר הבא אחריו רבי ישראל אלטר - Alter). ראו: זיידמן, **אישים שהיכרתי**, עמ' 456-457.

⁴⁴ יוסף פרנקל (Frankl) ורעייתו פרלה (דודיו של ש' ויינגורט) עם משפחתם מנו 11 איש בוויטל. כולם נספו. במכתב של יחיאל שוורצברט לריגר נכתב משפחת בוימינגר (Bauminger) מקרקוב. מבני משפחה זו היו בוויטל שמונה נפשות. רק אחת מבני המשפחה, הלנה (Helena Bauminger-Gehorsam) שרדה עקב מחלתה. שבעה מבני משפחתה גורשו ונספו. ראו: Zeidman, Memorandum. בן משפחה אחר של משפחת בוימינגר הענפה מקרקוב, היה צבי העשיק בוימינגר, לוחם המחתרת בגטו קרקוב שנספה לאחר פעולת המחתרת בעיר.

⁴⁶ הכוונה לרב מרדכי (מרכוס) רוטנברג (Mordecai Markus Rothenberg) ורעייתו שרה ומשפחתם הרחבה שמנו בוויטל 13 נפש. הרב רוטנברג היה הרב הראשי באנטוורפן. בתו רחה שטרנבוך (Recha) רעייתו של פעיל ההצלה יצחק ניסתה להצילם ולהביאם כפליטים לשוויץ כהורים לבת בעלת אזרחות שווייצית. היינריך רוטמונד (Heinrich Rothmund) ראש משטרת הזרים בשוויץ הערים קשיים ומשפחת שטרנבוך עזרנה על כך בפני בית משפט שאף פסק לטובת שטרנבוך. אלא שביתניים נלקחו הרב ורעייתו בוויטל (לשם הגיעו עם דרכונים) ונספו בבירקנאו. הדברים מבוססים על **ריאיון**, עם רנה שטרנבוך (Rene) רעייתו של נחום שהיה אחיהם של יצחק ואלי ועסק אף הוא בהצלה), 6 בינואר 1998, (שמור בידי).

⁴⁷ נתן עק ניצל בבורחו מהרכבת ליד פריס. עק כתב כי 4 אנשים קפצו מהרכבת. שניים ליד קטוביץ (Katowiec) ושניים ליד פריס. עק לא כתב פרטים נוספים על כך. בידי עוד עדויות שיכולות לשפוך אור נוסף על דברי עק: אזרחית בריטית בשם Sopha Skipwith, בעלת דרכון בריטי הייתה אסירה בוויטל,

עשו הכל במהירות גדולה ע"י הטלגרף. אנחנו לע"ע בויטטעל. אבל אולי זאת הקריאה האחרונה! וכל זה להודיע לקומנדנט של מחננו.⁴⁸ הזכירו אותי לפני אדמו"ר שליט"א מהוסיאטן.⁴⁹ (ההדגשות במקור).

הלל ז.⁵⁰

מכתב (פתק) של זיידמן מויטל לאחיו ליאון זיידמן בתל-אביב

Sammuel Horowitz,⁵¹ Tel-Aviv, Bezalel 9

26.6.44 Vittel

אנחנו בסכנת מות. חיינו תלויים לנו מנגד. נשארנו כאן: אני ישוע אייזענצווייג, אשתי גינא, בתי גוטה. אתנו נשאר בויטעל לערך 35 אנשים בתור חלאים - אזרחי פרנבאי, קאסטאריקא, האנדוראס, ניקאראגוא, עקוואדאר. יתר הפליטה 225 איש שלחו לאבדון. מקומם אי-ידוע, וד"ל.⁵² הצילו את שארית דשארית הפליטה בויטעל. אל תחמיצו את השעה, כי הזמן קצר. אולי זאת היא הקריאה האחרונה וד"ל. ישוע אייזענצווייג, נולד במיעכאו 12.1.1895. אשתי גינא לבית Gefen נולדה בורשה 19.7.1898. בתי גיטלה-מרים, נולדה בורשה 22.1.1917. השתדלו שהממשלה האנגלית תחליפה אותנו בלי עיכוב לארץ ישראל, כי בכל רגע אנו בסכנת מות. דרשו ממר גודמן, 'מ' לעווין, דר' ברויער ואחרים,⁵³ שיצילו אותנו מכאן, ויחפשו אחרי

הוחלפה ועזבה את המחנה ב-10 ביולי 1944. לדבריה אחד מהאסירים בגירוש השני ששמו A.Z קפץ מן הרכבת לפני שהגיע לאושוויץ, התחבא והצליח לחדש את הקשר עם אנשי ויטל; זיידמן ידע על בריחה זו לאחר שאותו אדם שלח גלויה לאשתו בויטל; גוטה שטרנבוך אמרה לי כי האשה שהתחבאה אה בתנור האפייה (ראו לעיל) קפצה מן הרכבת וניצלה. גוטה הייתה בקשר עמה לאחר המלחמה. על כל אלה ראו: עק, **ניסיונות** עמ' 111; הנ"ל, "יהודים תמורת גרמנים – לפרשת חילופי גרמנים ביהודי ארץ ישראל ובמועמדים לעליה", בתוך **דפים לחקר השואה והמרד**, סדרה שניה, מאסף ב' (תשמ"ג), עמ' 44; Skipwith; ליצחק שוורצברט, 25 ביולי 1944, איו"ש, תיקי שוורצברט, M 2 \ 395; Zeidman, Memorandum; גוטה שטרנבוך, **ריאיון**.

⁴⁸ הרעיון, שכל הישג של פעילי ההצלה ושכל הכרה בדרכונים של האסירים חייב להיוודע למפקד המחנה, מופיע בכמה מכתבים. מכל מקום, אסירי המחנה היו משוכנעים (חלקם גם שמעו זאת מפי מפקדים שונים במחנה ואולי הללו הטעו אותם) שהצלתם לא התממשה גם מפני ששלטונות המחנה לא ידעו על הכרת ממשלת פרגוואי בדרכוניהם, או על מועמדותם להחלפה לא"י עם שלטונות בריטניה. וסרשטיין כתב כי הדבר לא ברור כל עיקר וכי יתכן כי הידיעות אכן לא התקבלו, ברם, יתכן כי ממשלת גרמניה התעלמה מהם. ראו: וסרשטיין, **בריטניה**, עמ' 192.

⁴⁹ האדמו"ר מהוסיאטין הוא רבי ישראל פרידמן (Israel Friedman) היה נכדו של מייסד השושלת החסידית של רבי ישראל מרוז'ין. בשנת תרצ"ז עלה לארץ. הוא תמך בציונות והיה מקורב ל"מזרחי". נפטר בתל-אביב בשנת תש"ט. ראו: יצחק אלפסי, **החסידות ושיבת ציון**, מעריב, תל-אביב, תשמ"ו, עמ' 137. זיידמן גדל בבית אביו שהיה חסיד הוסיאטין, בבחרותו התפלל זיידמן עם אביו בקלויז של הוסיאטין בטרנופול. ראו: הלל זיידמן, "היהודים החרדים בטרנופול", בתוך פ. קורנגרין (עורך), **אנציקלופדיה של גלויות, טרנופול**, חברת אנציקלופדיה של גלויות בע"מ, ירושלים-תל-אביב, תשט"ו, כרך ג', עמ' 274-273.

⁵⁰ זיידמן למינץ, 29 ביוני 1944, אוסף מינץ (פרטי).

⁵¹ המכתב מוען לסמואל הורוויץ עבור ליאון זיידמן שגר בעבר בשכירות אצל הורוויץ. ראו: זיידמן לגודמן, 13 באוקטובר 1944, איו"ש, תיקי שוורצברט, M 2 / 395. מהמכתב עולה כי ליאון זיידמן היה ב-RAF, חיל האוויר הבריטי. זיידמן ביקש משוורצברט כי יעביר לו ידיעות מאחיו. גם המכתב של זיידמן ללוין ולכהנא מינואר 1944 מוען לכתובת זו. זיידמן לא ידע את הכתובת העדכנית של אחיו.

⁵² "ודיא לחכימא"=די ברמז זה כדי שאדם חכם יבין. ביטוי מדרשי בארמית.

⁵³ במכתב הדומה של יחיאל שוורצברט לריגר מחזרים כמה אחרים וביניהם: ד"ר יגנץ שוורצברט, ד"ר שמעון פלדבלום, ד"ר אדולף שוורצברט. יגנץ הוא יצחק שוורצברט חבר המועצה הלאומית של הממשלה הפולנית הגולה בלונדון. פלדבלום (Feldblum) היה אחד מגדולי יהדות קרקוב בין מלחמות העולם. היה בעל השכלה כללית רחבה מאד ועורך-דין ידוע. התפרסם במיוחד בשנת 1937 כאשר נאם באסיפת-עם בקרקוב והתקיף באופן חריף את הממשלה הפולנית ואת עיריית קרקוב על שהסכימו לארח בעיר את הנאצי יחף גבלס. פלדבלום עלה לארץ ב-1941 והיה חבר ב"נציגות יהודי פולין". ראו: אליעזר לוטסבאדר, "ד"ר

הנשלחים מכאן. הצילו את שארית דשארית הפליטה! אל תחמיצו את השעה! עשו במהירות גדולה.

משפחת רפפורט פרענקעל נשלחו מכאן. מקומם אי-ידוע. בין הנשלחים המשורר יצחק קצנעלסון, הרב רוטנבערג מאנטברפן ומשפחת ועלד.⁵⁴ להודיע למר יעקב טנצמן⁵⁵ שמרת גוטא דורשת ממנו הצלה.

הלל ז.

מקובץ המכתבים הרבים שכתב זיידמן מוויטל עולה תמונה בהירה על אדם שפעל ללא ליאות והתריע בפני פעילי ההצלה ללא הפסק, על הסכנה לאסירים בוויטל כפי שפעל מוקדם יותר, בערב המרד - בהיותו בגטו או גם לאחר בואו לוויטל, להצלת שרידי יהודי גטו וארשה. במכתבים מחורף 1944 (לפני הגירושים מוויטל לבירקנאו) יש דאגה וחרדה לכלל "שארית הפליטה" של פולין בוויטל, היינו, לכל 250 האסירים היהודים בעלי דרכונים דרום-אמריקנים. ברם, בשלושת המכתבים משלהי יוני 1944 (לאחר הגירושים) מורגש מצבו הנפשי הקשה של זיידמן לאחר כל מה שעבר בוויטל. מכתביו הם ענייניים גם אם הם נרגשים וסוערים.

זיידמן כתב את מכתבי הזעקה שלו מוויטל לאחר המשלוחים ומבלי שידע (כפי שלא ידעו כל גורמי ההצלה) שבאותה עת (סוף יוני 1944), כבר לא היו המגורשים בין החיים: כשנה לאחר המלחמה וזמן קצר לפני מותו בתאונה כתב שאול ויינגורט לשבתאי פרנקל, קרוב משפחתו בארה"ב, על התחקותו אחר יום הזיכרון (יארצייט) המדויק להוריהם (משפחות ויינגורט ופרנקל) שנשלחו מוויטל לבירקנאו. לדבריו, הטרנספורט הראשון (בו היו הוריו של פרנקל) עזב את דרנסי ביום 30 באפריל 1944 והגיע לבירקנאו בין ה- 10 ל- 15 במאי 1944 (פסח תש"ד), ואילו הטרנספורט השני (בו היו הוריו של ויינגורט) הגיע לבירקנאו בי"ב סיון תש"ד (3 ביוני 1944). ויינגורט הוסיף כי

רבני המזרח [אירופה] פוסקים בדרך כלל שאפשר לקבוע את היום השלישי אחרי הגעת הטרנספורט לאושוויץ כיום זיכרון. אמנם יש לי בסיס להנחה שאנשי ויטל זכו לטיפול מיוחד, כלומר: הועברו מידי [לתאי הגזים] ללא סלקציה. (Die Rabbonim im Osten paskenen, dass man in der Regel den dritten Tag nach der Ankunft in Auschwitz als Jahrzeit ansetzen kann. Ich habe allerdings Veranlassung zur Annahme, dass die Vittel-Leute "bevorzugt" behandelt wurden, d.h. ohne Selektion direkt befördert wurden).⁵⁶

שמעון פלדבלום ז"ל", בתוך אריה באומינגר, מאיר בוסאק ונתן מיכאל גלבר (עורכים), **ספר קראקא**, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשי"ט, עמ' 367, וכן עמ' 320; ד"ר אדולף (Adolf) שוורצברט היה מנהל בית החולים היהודי בקראקא והגיע לארץ בתחילת המלחמה. ראו: אדולף שוורצברט, "בית החולים היהודי בקראקא", שם, עמ' 324-325.

⁵⁴ לא הצלחתי לברר מי זו משפ' ועלד.

⁵⁵ טנצמן (Tantzman) היה קרוב משפחה של גוטה שחי בארץ. גם במכתב שכתבה גוטה יחד עם זיידמן ללוין ולכהנא היא פנתה לקרובי משפחה מיטשה ומנדל (Mitche, Mendel) והודיעה להם כי "נשארתי מכל משפחתנו זה על-פי נס שאני פה. עשה מה שביכולתך". ראו: זיידמן, בלה"ג.

⁵⁶ ויינגורט לפרנקל, 29 באוגוסט 1946, אוסף ויינגורט (פרטי). אישור להגעת הטרנספורט הראשון בתאריך המשוער שציין ויינגורט נמצא בעדותו של הדיין לייב לאנגפוס (Langfus Leib) מהזונדרקומנדו בבירקנאו שכתב, כי בפסח 1944 הגיע טרנספורט מוויטל. ראו: ל' לאנגפוס, "זוועות הרצח", בתוך בר מארק (עורך), **מגילת אושוויץ**, ספריית פועלים, תל-אביב, תשל"ח, עמ' 221-222.

גם אם מכתבי הזעקה של זיידמן לאחר המשלוחים היו נכתבים מוקדם יותר, ספק רב אם היו מועילים למגורשים. עם זאת, ייתכן כי מכתביו תרמו במידת מה להגברת המודעות ולהגברת הפעולות להצלת "שארית דשארית הפליטה" שנשארה בוויטל לאחר שני הטרנספורטים. סדרת המכתבים מאירה מזווית נוספת דמות מיוחדת של איש ציבור שפעל להצלת הכלל (ולהצלתו הפרטית) מתוך בית האסורים. חז"ל לימדונו כי "אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים" (ברכות ה' ע"ב), אלא זקוק הוא לאדם מן החוץ שיתיר את כבליו. מכתבי הזעקה של זיידמן בעניין הצלת "שארית דשארית הפליטה" מוויטל, היו התרעות לפעילי ההצלה השונים כי עליהם לעשות הכל כדי לנסות ולהתיר את כבלי האסירים מוויטל.